

Spasavanje ljudskih života na moru

V. Stavovi prema podmorničkom ratu poslije drugog svjetskog rata.

(Svršetak)

A) STAV MEĐUNARODNOG VOJNOG SUDA U NÜRNBERGU

Proces u Nürnbergu (20. XI 1945. do 31. VIII 1946) je u istoriji prvi primjer suđenja ratnim zločincima pred jednim međunarodnim sudom. Sud je raspravljao i ratne zločine koji su izvršeni na moru. Među optuženim ratnim zločincima nalazili su se i njemački admiral Dönitz i Raeder. Optužnica ih je pored ostalog teretila i zbog okrutnog vođenja podmorničkog rata i izdavanja naredenja podmorničarima, da ne pružaju pomoć brodolomcima i čak da ih se uništava. Optužba je posebno istakla da su njemačke podmornice od 3. IX 1939. vodile neograničeni podmornički rat protiv svih trgovačkih brodova »neprijateljskih i neutralnih, činički odbacujući Protokol; i da je za sve vrijeme rata činjen sračunat napor da ovu praksu prikazuju hipokritskim pozivanjem na međunarodno pravo i tobožnje povrede ovog prava, izvršene od saveznika.«²⁷⁾ Međutim, Sud nije našao Dönitza krivim za njegovo vođenje podmorničkog rata protiv naoružanih britanskih trgovačkih brodova, jer ih je britanski Admiralitet učinio sastavnim dijelom obavještajne službe, dajući im naredenje da izvještavaju o primjećanim podmornicama kao i to da potapaju podmornice kad god je to moguće.²⁸⁾

Sud je našao da je potapanje neutralnih brodova u tzv. operativnim zonama povreda Protokola. Razmatrajući navode obrane — da je prema temeljnom pravilu pomorstva sigurnost podmornice važnija od spasavanja i da je razvoj vazduhoplovstva učinio spasavanje nemogućim, Sud kaže: »To može biti tako, ali je Protokol jasan. Po njegovim odredbama zapovjednik podmornice ne može potopiti trgovački brod, ako ne može da izvrši spasavanje i treba da ga ostavi da mirno prođe pored njegovog periskopa. Ove naredbe, dakle, dokazuju da je Dönitz kriv za povredu Protokola.«²⁹⁾

Odbijajući dakle, da prihvati obranu, da u uvjetima suvremenog rata nije moguće spasavanje, a da se podmornica ne dovede u opasnost da bude uništena, sud je »u isto vrijeme prinuđen da prizna neke prilično zamršene činjenice s druge strane«³⁰⁾ kada u obrazloženju presude kaže sljedeće: »Na osnovu dokazanih činjenica i naročito na osnovu jedne naredbe britanskog Admiraliteta, objavljene 8. maja 1940. god., prema kojoj svi brodovi koji plove noću u Skageraku imaju biti potopljeni, kao i na osnovu odgovora koji je dao admiral SAD Nimitz na pitanja koja su mu postavljena da su SAD od prvog dana stupanja u rat vodile neograničeni podmornički rat na Tihom okeanu, Dönitz ne može biti osuđen na osnovu povreda međunarodnog prava od njegove strane u vezi s podmorničkim ratovanjem.«³¹⁾ U ovom dijelu Nürnbergška presuda nije sasvim razumljiva, pa su moguća različita tumačenja koja se baš zbog toga u doktrini javljaju. Nije baš jasno zbog čega je Dönitz osuđen. Profesor Smith u vezi s tim piše

sljedeće: »Nespretnost i nerazjašnjenost ovog jezika moguće ukazuje na teškoću koju su članovi suda imali i osjećali u slučaju Dönitza i nije lako ustanoviti iz ostalog dijela presude tačne činjenice zbog kojih je bio osuđen. Samo se može zaključiti iz citiranih dijelova presude, da ratni zločin prestaje biti kažnjiv, ako obrana može dokazati da su isti postupci poduzimani i od strane protivnika.«³²⁾

Proces u Nürnbergu njemačkim admiralima još je jednom privukao pažnju na upotrebu podmornica protiv trgovačkih brodova. Nürnbergška presuda donekle omogućava uvid u suvremene tendencije međunarodnog prava prema načinu ratovanja na moru; s tim u vezi može se izvesti nekoliko zaključaka:

— prvo, Nürnbergška presuda nije osudila neograničeni vazdušni rat koji se vodio od strane zaraćenih protiv trgovačkih brodova. Stavilo je i ne pominje ga. U obrazloženju presude, izrečene najvećem ratnom zločincu Hermanu Göringu, uopće se ne spominje odgovornost za zločine koje je izvršilo njemačko ratno vazduhoplovstvo po njegovim naredenjima. Prema takvom stavu suda moglo bi se zaključiti da je dopušten neograničeni vazdušni rat protiv trg. brodova.

— drugo, Londonski protokol o pravilima podmorničkog rata i dalje je na snazi kao pozitivno pravo, međutim, prema Nürnbergskoj presudi. Protokol se može kršiti bez odgovornosti od jedne zaraćene strane ako to isto čini druga zaraćena strana.

Na kraju, valja reći da su Rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih naroda od 11. decembra 1946. potvrđena načela Statuta i Nürnbergške presude kao načela pozitivnog prava.

B) STAV DOKTRINE

Profesor dr Jakaša u članku: Teorija i praksa međunarodnog pomorskog ratnog prava, na kraju kritičkog osvrtva izvodi sljedeći zaključak: »Konvencije međunarodnog ratnog prava, koje su danas na snazi, ne odgovaraju stvarnosti. One su bile donijete nekoliko godina pred I svjetski rat, kada se raspolagalo iskustvima rusko-japanskog rata. Prvi svjetski rat donio je podmornice, a drugi avione. Već su podmornice učinile nemogućim primjenu postojećih pravila, a vazduhoplovstvo ju je učinilo apsurdnim. U budućem ratu će se, po svoj prilici pojaviti još daleko jača i razornija sredstva. Pojava tih novih oružja i sredstava za borbu na moru tražit će, prema tome, prilagođavanje, odnosno dopunjavanje odredaba međunarodnog pomorskog prava.«³³⁾

Dr Vuko Gozze-Gučetić, kaže da je »podmornički rat klasičan primjer suprotnosti pravila međunarodnog ratnog prava i taktičkih svojstava podmorničkog oružja« i da je Londonski protokol neodrživ u suvremenom ratu, jer bi pridržavanje njegovih odredbi onemogućilo bilo kakvu upotrebu podmornice. Smatra da neograničeni podmornički rat predstavlja »apsolutnu nužnost suvremenog rata« i da je »sigurno da se podmornice i vazduhoplovi u svojim ak-

cijama protiv trgovačkog brodovlja neće pridržavati odredaba Londonskog pomorskog protokola.«³⁴⁾

Od stranih pisaca spomenut ćemo: Smitha, Stona i Lauterpachta.

Razmatrajući upotrebu podmornice u ratu prof. Smith zaključuje: »Nažalost, povrede Protokola od svih zaraćenih strana u toku II svjetskog rata sada čine nemogućim da se predvide pravila, ukoliko ih i ima, koja bi bila poštovana u budućnosti. Izlažući zatim problem naoružanih trgovačkih brodova, pisac kaže: »Sadašnji kurs razvitka tehnike izgleda da nagovještava da će podmornice u bliskoj budućnosti postati snažnije i brojnije zahvaljujući povećanoj brzini, naoružanju i radijusu dejstva. Ako je tako onda je besmisleno pretpostaviti da će bilo koja pomorska sila uzdržati se da ih ne upotrebi protiv trgovine, ili da će pristati da ih upotrebi s ograničenjima, koja jedino mogu dovesti do toga da podmornice budu uništene. Sve dok jasna i čvrsta linija između ratnih i trgovačkih brodova ne može biti povučena, neizbježno je da ovi potonji moraju biti izloženi istim opasnostima kao i ranije.«³⁵⁾

Profesor Ston smatra da su postojeća pravila ratnog prava potpuno zastarjela i neprimjenjiva u uvjetima suvremenog načina ratovanja. Pisac polazi od toga, da pomorsko ratno pravo mora da se shvati kao funkcija ekonomskog cilja u ratu na moru, koji ide u pravcu potpunog uništenja neprijateljske trgovine. Ston ne osporava vrijednost Londonskog protokola »u najmanju ruku kao zakona na papiru« (at least as »law on paper«). Ston smatra da bi što prije trebalo donijeti nova pravila za rat na moru, koja bi regulirala upotrebu podmornica i aviona protiv trgovačkih brodova.³⁶⁾

O podmorničkom ratu prof. Lauterpacht kaže: »Potapanje trgovačkih brodova, bez prethodnog upozorenja, predstavlja jedan od najvećih ratnih zločina, koji su se pojavili pred Nürnberškim sudom 1946. i kritički se osvrće na Nürnberšku presudu zbog djelomičnog oslobođenja od optužbe admirala Dönitza zbog toga što su britanski trgovački brodovi bili naoružani u defanzivne svrhe i da je malo vjerovatno da će takva presuda naići na opće odobravanje.«³⁷⁾

Najzad valja pomenuti da uputstva pojedinih država za primjenu međunarodnog prava izdana poslije II svjetskog rata njihovim pomorskim oružanim snagama ista su ili slična kao prije 1939. godine. Svi »svjesno podržavaju fikciju da će se takva pravila i ubuduće primjenjivati.«³⁸⁾

VI. *Supremene podmornice i pravila međunarodnog prava.* Iskustva I i II svjetskog rata pokazala su da su podmornice najefikasnije sredstvo za uništavanje pomorskog prometa. To je podstaklo sve pomorske države, velike i male, da razvoju podmornica poklone naročitu pažnju. Uoporedo s razvojem ostalih vrsta naoružanja, podmornice su danas dostigle veliki uspon. Znatno su usavršene i klasične podmornice, koje su, pored velikog povećanja radijusa dejstva i brzine, suvremeno opremljene i naoružane (u velikom broju s raketama) što je sve uticalo na povećanje njihove ofanzivne moći. Najveći napredak ostvaren je primjenom nuklearnog pogona koji je označio veliku prekretnicu u razvoju podmornica. Danas atomske podmornice, naoružane raketama s nuklearnom bojevom glavom, predstavljaju strategijsko ratno sredstvo za uništavanje ciljeva na moru, ili bilo kojeg cilja na kopnu neovisno od njegove udaljenosti. One su danas postale ploveće raketno-nuklearne baze, koje stalno i pokriveno mogu da mijenjaju svoj položaj u ogromnim prostanstvima otvorenog mora i da biraju svoj cilj. Zbog takvih taktičko-tehničkih osobina, malo je vjerovatno da bi napadale tako male ciljeve kao što su trgovački brodovi, a još manje da će se u svojim akcijama pridržavati međunarodnog prava.

Pored toga, njihova upotreba se može razmatrati i sa stanovišta zabrane nuklearnog oružja.

VII. *Zaključak.* Prethodna izlaganja dovode nas do ovih zaključaka:

Iako upotreba podmornica kao novog ratnog sredstva u početku nije bila regulirana propisima, za njih su vrijedila ista pravila koja su postavljena za ratne brodove, budući da je podmornica samo jedna vrsta ratnog broda — Londonski protokol je samo potvrdio ta opšta važeća pravila. Londonski protokol i dalje vrijedi kao pozitivno

pravo, iako je kršen u toku rata od svih zaraćenih strana. Isto tako kršena su i ostala pravila međunarodnog ratnog prava.

Pored svih navedenih tumačenja i kritika Nürnberška presuda nije dovela u sumnju postojanje pravila o podmorničkom ratovanju. Ona je Dönitza oglasila krivim po svim navodima optužnice, kojima je dokazano da su njemački podmorničari povrijedili pravila Londonskog protokola (potapanje neutralnih brodova, nespasavanje putnika i posada i sl.). Dönitz je na kraju oslobođen krivnje, zato što su i podmornice pobjednika vodile neograničeni podmornički rat. Presuda je zauzela sasvim određen stav u vezi s obranom optuženih — da podmornice nije moguće upotrijebiti u uvjetima suvremenog rata u skladu s odredbama Protokola, a da pri tome ne budu uništene — priznavajući da »to može da bude tako«, ali i to, da je Protokol jasan, pa prema njegovim odredbama »zapo- vjednik podmornice ne može potopiti trgovački brod, ako ne može da izvrši spasavanje, treba da ga ostavi da mirno prođe pored njegovog periskopa«.

Navedeni dio iz obrazloženja Nürnberške presude upravo sadrži problem upotrebe podmornica i glavno protivrečje između vojne potrebe i prava. To su suštinske opreke koje je praksa do sada rješavala u korist prvog i najvjerovatnije će tako činiti i ubuduće.

Činjenica je da se u suvremenom ratu ne mogu upotrebiti podmornice protiv trgovačkih brodova, a da se ne povrijede odredbe međunarodnog prava. To je bilo utvrđeno još Washingtonskim ugovorom od 1922. Zbog toga je malo vjerovatno da će podmornice kao najefikasnije sredstvo za borbu protiv pomorskog saobraćaja, a to je jedan od glavnih ciljeva rata na moru, odustati od napada i pustiti trgovačke brodove da »mirno prolaze pored periskopa«.

Stoga problem podmorničkog rata treba posmatrati u sklopu cijelog ratnog prava i suvremenih uvjeta rata na moru. To znači da bi trebalo podvrgnuti temeljitoj reviziji cjelokupno ratno pravo i progresivno ga razvijati dalje. Najprije bi trebalo riješiti pitanje nuklearnog i raketnog naoružanja, zatim upotrebu vazduhoplovstva i u sklopu osavremenjenih pravila za rat na moru regulirati i upotrebu podmornica. Posebno bi trebalo riješiti pitanje naoružanja trgovačkih brodova. Stare rasprave oko njihovog defanzivnog ili ofanzivnog karaktera naoružanja nemaju riješenja. Takvu granicu nije bilo moguće nikada utvrditi. Svako oružje može biti ofanzivno ili defanzivno, već prema načinu njegove upotrebe.

Na kraju da pomenemo karakterističnu činjenicu: visoki razvoj ratne tehnike i zahtjevi strategije suvremenog načina ratovanja sve više potiskuju načelo humanosti i nose sa sobom opasnost da ga sasvim unište.

L I T E R A T U R A :

- Andrassy, Međunarodno pravo, Zagreb, 1961.
Andrassy, Vojna potreba i ratno pravo, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 321, Zagreb, 1961, str. 163—200.
Colombos, The International Law of the Sea, London, 1961.
— Documents of the London Conference, London 1930.
Genet Raoul, Droit maritime pour le temps de guerre, Paris, t. I i II.
Louvard, La guerre sous-marine au commerce, Paris, 1934.
Morison, History of United States Naval Operations in World War II.
— Nürnberška presuda, izd. Arhiva za pravne i društvene nauke, Beograd, 1948.
Radojković, Rat i međunarodno pravo, Beograd, 1947.
Smith, The Law and Custom of the Sea, London, 1950.
Tucker, The Law of War and Neutrality at Sea — International Law Studies, Volume XIX, Washington, 1957.

Ispravak

U prvom dijelu ovog članka u prošlom broju časopisa na str. 179 u prvom stupcu odmah uz podnaslov I. Rat na moru stoji »Glavni cilj na moru, od davnina je bio da se postigne kontrola mora...« a ispravno treba da stoji: »Glavni cilj rata na moru...« molimo čitaoce i pisca da uvažavaju ovaj ispravak.